

Elles escriuen la guerra

Dietaris i autobiografies de la Guerra Civil escrits per dones

Text > GLÒRIA GRANELL

«És la vida de la meua vida allò que vull captar amb les paraules», escriu Maria Aurèlia Capmany al pròleg de la seva biografia, parafrasejant Thomas Mann. Les biografies i els dietaris parlen d'això: de la vida íntima i sincera que hi ha dins l'existència i la història dibuixades a traç gros. Una vida dins la vida que de vegades necessita escriure's per entendre's. Els dietaris són documents personals que conserven la frescor del moment en què s'escriuen. Les autobiografies incorporen el temps com a aliat, i enemic alhora, de la memòria. Tots dos, ens permeten entrar en el jo de qui escriu.

Els textos escrits per dones sobre la Guerra Civil han estat majoritàriament destruïts; alguns, amb sort, guardats molts anys en un calaix. Shirley Mangini atribueix aquest silenci a un bloqueig sociològic, a la necessitat de suprimir informació familiar compromesa i al fet que, davant la gesta heroica dels homes del front, les dones mateixes han considerat poc rellevant el seu paper perquè merescués ser explicat. Tot i això, Maria de la Bonanova, Montserrat Aragó, Maria Castanyer, Maria del Tura Roura, Nancy Johnstone i Anna Pibernat són algunes de les dones gironines que han relatat per escrit la seva experiència vital durant els anys de la Guerra Civil.

Maria de la Bonanova i Montserrat Aragó, de la família Masó, comparteixen un dietari inèdit del 1936 que estiren fins al 1939, el final de la guerra, amb una llegenda inicial que permet resseguir qui escriu què i en quin període, segons el tipus de lletra. Hi aflora

la quotidianitat d'una família catòlica de Girona ciutat, amb molts punts en comú amb la de Maria Castanyer, veïna seva, que dedica a la guerra dos capítols de la seva novel·la biogràfica (*Això és viure*, 1995). A Olot, Maria del Tura Roura escriu el seu dietari de guerra amb setze anys (*La meua història de la guerra, a Olot*), publicat vint anys més tard. Des de Tossa, Nancy Johnstone relata l'experiència de l'hotel que converteixen en espai d'acollida per a infants refugiats en el dietari reelaborat *Un hotel a la costa: Tossa de Mar, 1933-1939*. Finalment, l'autobiografia de la infermera Anna Pibernat, d'Anglès, recollida per Amparo Hurtado, retrata la guerra des de la cura, la malaltia, les operacions i la solidaritat al front. Pibernat no l'escriu fins que té setanta anys, en quedar-se vídua, per complir la promesa que havia fet al seu marit de no parlar mai més de política. En faltar ell necessita explicar-se perquè, diu, «ressuscita Anna Pibernat».

Són dones d'ideologies diferents amb situacions familiars diverses, però tenen els homes al front o a l'exili i comparteixen la necessitat de fer un pas endavant soles. Ho fan totes amb valentia, sensibilitat i la imprescindible complicitat de la xarxa femenina que les envolta com a eines de supervivència.

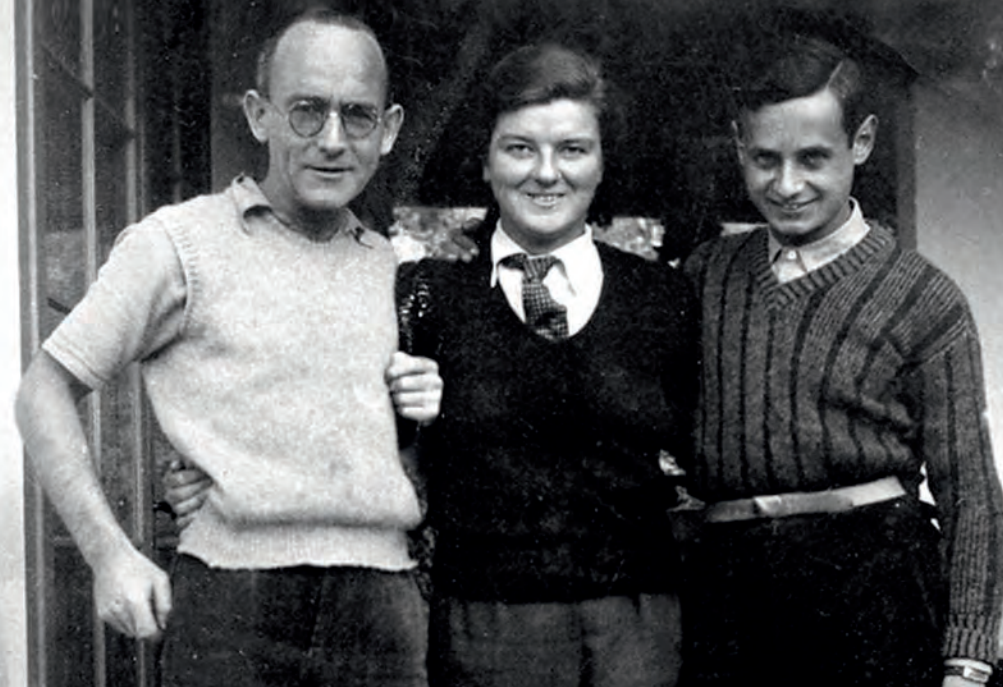
La de Tura Roura és una família olotina de dones afins al bàndol nacional: la mare, vídua, les tres filles i la minyona. Junes aconsegueixen mantenir tradicions (celebren culte clandestí, per exemple), salvar patrimoni (el públic, amagat a l'església de Sant Esteve, i el privat, a cases particulars) i evitar morts: acullen a casa fins a set frares

>> Retrat de Tura Castanyer.

(Foto: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA)

caputxins alhora i cada mes, amb la lluna plena, fan de passadores de moltes persones des d'Olot fins al punt pactat amb el guia, que n'agafa el relleu per fer-les travessar cap a França. Les Roura fan passaports falsos a casa, estableixen torns per cuidar els frares grans i s'espavilen per trobar feina. És una experiència amb molts paral·lelismes a la que relata Maria Castanyer, en

>> Nancy i Archie Johnstone, amb Walter Leonard, a Tossa de Mar.
(Foto: ARXIU MUNICIPAL DE TOSSA DE MAR)

En tots els textos la por va de bracet amb la gana. El dietari de la Casa Masó mostra la manca d'aliments perquè en començar la guerra s'acaben de cop les llistes de queviures i despeses.

aquest cas des del carrer de les Balles-teries de Girona, que acull monges a casa i també ajuda gent a fugir a l'exili.

Les dones de la casa Masó viuen, casualment, al pis de sota de Maria Castanyer. La primera lectura del seu dietari, del 1936, correspon a l'escrip-tura de Maria de la Bonanova, i es basa sobretot en llistes de despeses en aliments i anotacions en dates im-portants que generen algun impacte emocional. El 30 d'agost del 1936, per exemple, escriu: «el pare torna a mar-xar per força... Quan s'acabarà tot això Déu meu...!!!!». La segona i la tercera lectures possiblement són de Mont-serrat Aragó, que escriu amb una lle-tra minúscula el que fa referència als anys 1937 i 1938, i amb majúscula, la part de 1938 i 1939, perquè puguin di-ferenciar-se. Les anotacions permeten resseguir les anades i vingudes a hores intempestives de persones conegudes que també tenen amagades a casa.

Els textos de Tura Roura (Olot), Ma-ria Castanyer o les dones de la Casa Masó (Girona) parlen de cases plenes de refugiats i de les penúries que pas-

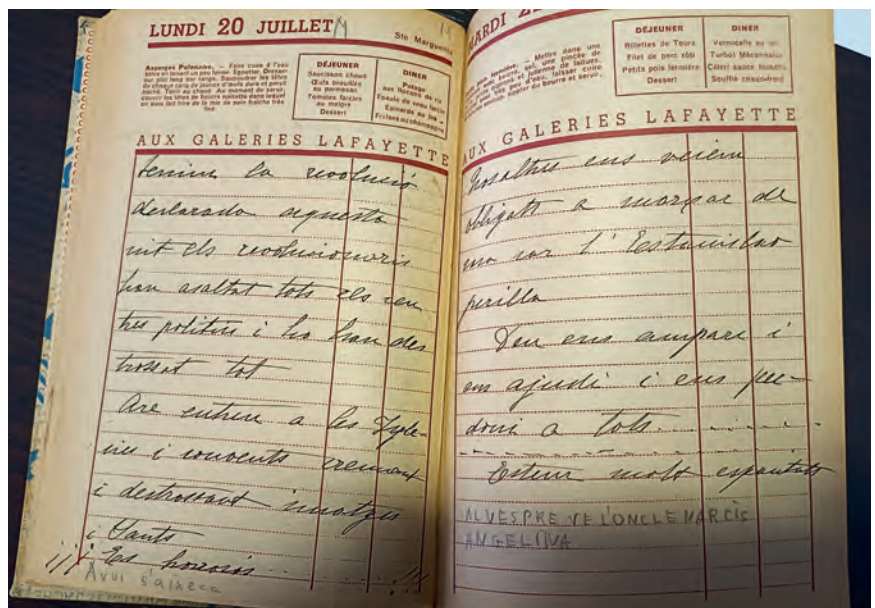
sen per tirar endavant soles la vida diària. Aguanten l'estructura social del país des de la rereguarda.

D'altra banda, trobem l'experiència escrita d'Anna Pibernat, infermera, que amb les seves companyes recorre Catalunya curant sense repòs i sense mirar a qui cura, i la de Nancy Johnstone, que comença vivint la guerra des d'un oasi tossenc i s'hi acaba implicant de ple.

Por, gana i horror

La por, la gana i l'horror són presents en tots els escrits. Per exemple, el que fins aquell moment havia estat un die-tari per a les despeses associades als queviures familiars de Maria de la Bo-nanova, de la Casa Masó, el 20 de juliol es converteix en una pàgina escrita a raig amb lletra grossa: «Tenim la revo-lució declarada, aquesta nit els revo-lucionaris han assaltat tots els centres polítics i ho han destrossat tot. Ara en-tren a les esglésies i convents cremant i destrossant imatges i sants!!! És ho-rrorós...!!!! Nosaltres ens veiem obligats a marxar de casa, car l'Estanislau pe-rilla. Déu ens empari i ens ajudi i ens perdoni a tots... Estem molt espantats». La seva veïna, Maria Castanyer, recor-da el 18 de juliol de 1936 com «el dia que ha marcat el destí de molts. Tràgic o confús. De mort o de ferida». Aquests mateixos primers dies de la guerra, i a pocs metres del carrer de les Balles-te-ries, Anna Pibernat, amb setze anys i el títol d'infermera acabat d'obtenir, es presenta voluntària a l'Hospital Militar (actualment, Centre Cultural La Mer-cè) per servir la República. Allà, diu, «empecé a comprendre el horror de una guerra, sin saber por qué morían a diario jóvenes como yo». La coneixerà de prop, la por, en recórrer diferents zo-nes del front fins que acaba al camp de concentració d'Argelers.

En tots els textos la por va de bracet amb la gana. El dietari de la Casa Masó mostra la manca d'aliments perquè en començar la guerra s'acaben de cop les llistes de queviures i despeses. Els anys

>> Dietari de la família Masó.
(Foto: ARXIU DE LA FUNDACIÓ MASÓ)

>> L'hotel Casa Johnstone, a Tossa de Mar. (Foto: ARXIU MUNICIPAL DE TOSSA DE MAR. SEBASTIÀ MARTÍ ROURA.)

següents, les despeses en alimentació són minses i substituïdes per moltes pàgines en blanc. En canvi, hi ha anotacions en referència a fets «excepcionals», com ara que aconseguïen comprar patates. En els entorns rurals, la gana no és tan crua. Gràcies a l'horta i al peix pescat, que es guarda en escabetx, a Tossa el menjar no falta, explica Johnstone. A Olot, la família Castanyer suporta millor la gana gràcies a la mare de la Carmeta, la minyona, que els porta «tot el menjar que podia amagar al cistell». Anna Pibernat i les companyes infermeres del front també passen fam, però en el seu text sobretot subratlla la dels darrers dies, a les portes de la frontera: «Éramos cientos y cientos los que esperábamos ayuda y un milagro: que alguien nos diera algo que comer. Iban llegando camiones y nos repartieron pan blanco, que hacía tanto tiempo que no lo probábamos que nos pareció de algodón».

Darrers dies d'incertesa i guerra

Totes aquestes narracions sobre la guerra n'acaben explicant el final. Des de llocs, estats anímics, ideologies i situacions diferents, els bombardejos i la incertesa són una constant en el relat d'aquestes dones entre els últims dies de gener i els primers de febrer de 1939. Girona i Figueres són llocs de pas per a totes les persones que fugen cap a l'exili. Per això, a la descripció que fan de la situació els textos que ocupen aquestes ratlles, s'hi afegix també la d'intel·lectuals d'arreu del país, com per exemple Teresa Pàmies, Mercè Rodoreda o Clementina Arderiu, que passen per aquí camí de França.

En aquests darrers mesos de la guerra, la família de Maria del Tura Roura s'instal·la a Girona per ser a prop de la

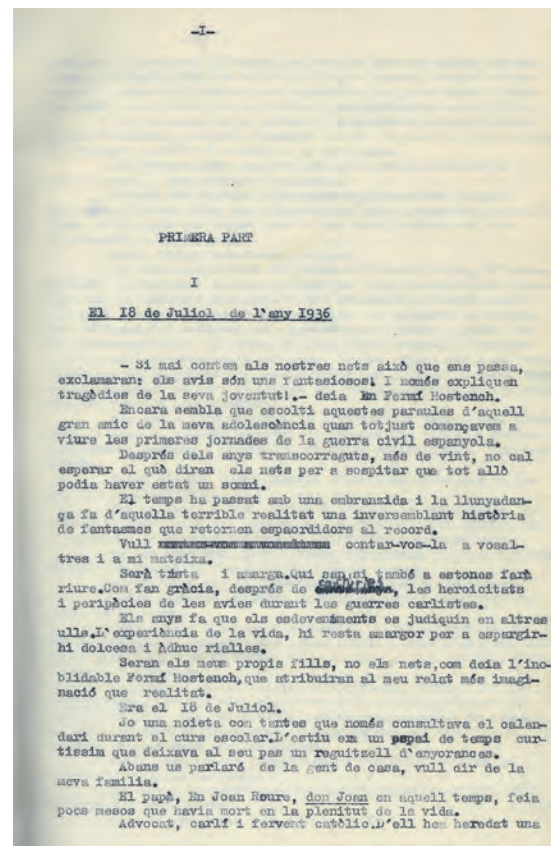
mare, empresonada. Des del pis del carrer de la Força, veuen la ciutat devastada: «Des del nostre colomar, aquell terrat entre núvol i núvol, es contemplava l'impressionant espectacle de la derrota. Els camions, plens de tropa i personal de tota mena, travessaven lents, cansats, abatuts. S'havia acabat l'eufòria. Matalassos, maletes, dones, infants de cares esverades i aspecte miserable». En sentir els crits d'alegria dels nacionals, explica que una gran multitud s'adreça a la Catedral, on espontàniament es canta el Virolai, que els promet tornar a casa. Una alegria i una pau que expressa també Maria Castanyer en el seu llibre de records.

A l'altre costat, hi ha les dones que l'hivern del 1939 han d'agafar el camí de França per salvar la pell. Nancy Johnstone i el seu marit surten de Tossa amb un camió del Solidarity Fond amb els trenta infants que té acollits. Pel camí cap a França, passen per Girona: «Girona estava deserta i amb runa escampada per tot arreu. Va ser passant per aquells carrers muts i foscos, enmig de la destrossa general, que em vaig adonar que no tenia ni idea d'on aniríem a parar». Arriben a Figueres, on viuen a la platea sense butaques del Teatre Principal fins que aconseguen travessar la frontera.

Abans d'emprendre el camí a l'exili, Anna Pibernat passa per Anglès a acompanyar-se dels pares, que troba desmollorats però orgullosos de la seva tasca republicana. A Figueres troba l'estació de tren habilitada per atendre ferits tot i que «humanamente era imposible atenderlos adecuadamente. Una situación desesperante. Aún ahora, al recordarlo después de tantos años, lloro pensando en la impotencia delante del dolor cientos de camillas en el suelo,

sin techo ni protección, pues el hospital estaba saturado; gritos de angustia y desesperación; y la aviación, sembrando con bombas incendiarias el hospital, sus alrededores, y toda la ciudad». Ella i les seves companyes caminen per travessar la frontera amb una nena que han recollit entre els morts i la runa: «Al llevarla encaramada a nuestras espaldas, la protegíamos del frío, incluso dormía a ratos». El relat conclou amb els penosos dies que viu al camp de concentració d'Argelers, comparables als duríssims textos de Charlotte Delbo.

Les dones que han deixat escrita la seva vivència durant la Guerra Civil a Girona relaten l'horror amb dolor i por, però també amb sensibilitat, empatia, solidaritat i coratge. Gràcies als seus textos coneixem la guerra des del seu punt de vista, que representa el de la meitat de la població. Com ens recorda Montserrat Abelló, «Parlen les dones, | la seva poesia tendra i forta. | Ben pocs s'aturen | a escoltar aquestes veus, | que, trasbalsades, | un nou llenguatge diuen | nascut al fons dels segles».

>> Primera pàgina del dietari de Maria Tura Roura i Castanyer. (Foto: ARXIU COMARCAL DE LA GARROTXA)